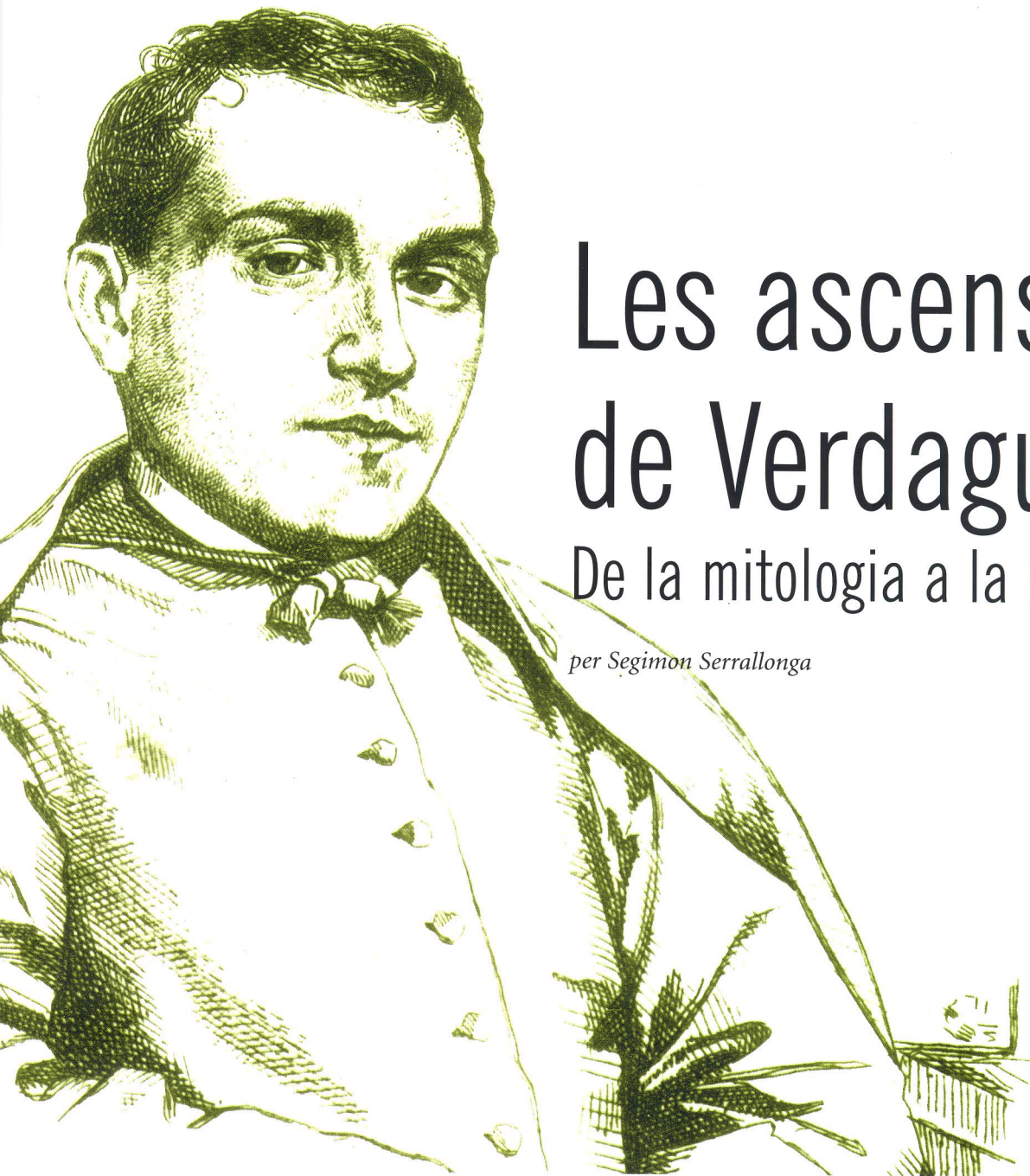

Les ascensions de Verdaguer

De la mitologia a la mística

per Segimon Serrallonga

Un gravat d'època, poc divulgat, de Jacint Verdaguer jove capellà.

En homenatge al poeta que ara fa cent anys pujà als cels més alts de la literatura europea, aquest article no farà altra cosa que posar de costat i comentar mínimament dos textos allunyats en el temps referents a les ascensions espirituals del poeta.

L'estudi de la versió del *Càntic dels càntics* em féu adonar de la importància que havia pres en la vida i paral·lelament en l'obra de Verdaguer la interpretació ascensional del text bíblic. Per aquesta descoberta vaig entendre el sentit general d'un dels darrers llibres, *Al Cel*, que és un viatge per l'univers físic, probablement en expansió, d'acord amb les teories astronòmiques més modernes de la fi del segle XIX.

La immensa creu

El viatge a Terra Santa acaba el 3 de juny de 1886, el dia de la festa litúrgica de l'Ascensió. «Tres viatges tenia jo fets llavors

[...] faltava lo quart braç o, diguem, lo cap a la immensa creu que havia formada en la terra amb mos viatges, i l'hi posí dignament amb lo millor de tots, lo de Jerusalem. Los tres primers enfortiren mon cos delicat i enriqueiren mon esperit, mes deixaren mon cor buit i assedegat sempre de veure quelcom més que mars i terres i ciutats i formigueig de gent. L'anada a Terra Santa m'ha apagada aqueixa set i ja no desitjo ni espero altre viatge que el de l'eternitat. Lo de Palestina l'emprenguí per conèixer a Jesucrist [...] a pesar de la petitesa de mon cor i de l'esquifidesa de mon enteniment, per emmirallar-s'hi aquell que no cap en l'univers [...]; jo en filaré mes darreres cançons i en texiré mos darrers versos.»¹

Verdaguer ens fuig. Veiem com es desarrenca de Grècia i es dóna tot a Judea,² com si fes seva l'antinòmia de Tertul·lià: Què hi ha de comú entre Atenes i Jerusalem?³ Es carrega, a

Jacint Verdaguer a la maduresa, en una fotografia d'A. Esplugas.

favor del pastor de Núria, els mitòlegs, els filòsofs i els astrònoms, els sabers d'Aristòtil, Demòcrit i Teofrastes, i tots els savis de Grècia.⁴ L'oposició entre el món grecollatí i el judeocristià és antiga i clàssica, però diversa. Verdager se la mira en resposta al llibre *Hellas* de Paul Mariéton amb molt de coneixement i, sembla, també amb un equilibrari de gran cura. Però, en el fons, ni tan sols no és admesa la Venus Urània. Se situa doncs en una frontera de marca, en un extrem, al marge de la tendència oberta dels apologetes primitius i fins de la posició moderada de Climent d'Alexandria o Basili de Cesarea. Però tampoc no és dels qui veu la solució abans que el problema. En tot cas té el coratge de plantejar-lo, cosa que no fan Chateaubriand ni Costa i Llobera, que jo sàpiga.⁵ Míticament, aquesta creu immensa marca en símbol la totalitat còsmica, i, si té per cap visible la Jerusalem terrenal, té per fi la Jerusalem celeste, que és on místicament vol arribar.

Literàriament, «Grècia i Judea» pertany, per les referències culturals, neta-ment intel·lectuals, i sobretot pel tema, sintetitzat en el títol mateix del poema, a un conjunt, reduït, d'obres soltes de caràcter específicament apologètic, adscribibles al corrent de l'apologètica del segle XIX, i no gens a l'activitat poètica posada al servei de la pietat del poble senzill.

L'actitud verdagueriana és la de la *Imitació de Crist*: «Tothom naturalment es daleix per saber», que és l'inici de la *Metafísica* d'Aristòtil, «però la ciència sense el temor de Déu, quin profit fa? És certament millor el pagès humil que serveix Déu que no pas el savi orgullós que, oblidat de si mateix, estudia el moviment dels cels», que és l'inici de l'*Eclesiàstic*.

Una cosmologia

Verdaguer fuig i s'envola. El Camí de Sant Jaume esdevé una nova imatge de l'escala mística. Potser no és significatiu que «La Via Làctea» no anomeni Plató,

però, si ho fos, voldria dir que no rebutja del tot el (neo)platonisme. En tot cas, la «contesta lluminosa» del pastor, que diu que la Via Làctea és el camí per on puguen les ànimes a la Glòria, és de regust platònic i respon a l'esquema ascensional clàssic.

Però el poeta, arravatat, sosté a «Plus ultra» que:

«L'univers és infinit,
pertot acaba i comença,
i ençà, enllà, amunt i avall,
l'immensitat és oberta,
i a on tu veus lo desert
eixams de mons formigüegen.»

És un univers esfèric i, com que la immensitat és oberta, és un univers en expansió. Riba acceptava com una idea existencial de primera magnitud, en voga en època de l'existencialisme, que arriba un moment que els pensaments senten i els sentiments pensen. Però un rústic genial sostindria una cosmologia ultramoderna per pur principi d'amor? El que sorprèn de Verdaguer és la tesi de la infinitud del món còsmic, el material. És com si es produís, en el seu món dogmàtic, un hiatus, un avenc per on s'escolaria la ciència astronòmica moderna. Ni que sigui momentàniament, fa molta impressió. Som en l'il·limitat, com al principi, «lo cor de l'home és una mar, / tot l'univers no l'ompliria».

Però ara l'univers creix, per ell mateix o per creació constant:

«Qui d'eixa mar ha vist la ribera?
Qui d'eix abisme ha escandallat lo fons,
d'un nou palau de l'univers pedrera
tal volta, o bres de noves creacions?»⁶

Potser els versos sobre aquest infinit no són res més que una imatge, duta tan lluny com li ho permet la nova astronomia? Seria, doncs, una hipèrbole més? Tan arriscada, que els lectors més ortodoxos l'haurien de qualificar de llicència poètica? Doncs, la veritat és que també el cosmos pertany al regne de les coses creades per Déu i són de Déu i fan enyorar Déu, però no són Déu: Aquesta és la tesi verdagueriana de fons, car l'obra de Verdaguer, amb tot el seu romanticisme, no permet cap sospita de panteisme, com sí la de Maragall.

En Verdaguer hi ha encara camp per córrer i enfondir. Si un professor el va suspendre de Teologia, potser amb raó, per què no el tornen a examinar avui verdagueristes doblats de teòlegs? En Teologia Mística trauria segurament la nota més alta de tots els poetes que han escrit al nostre país des de Ramon Llull fins ara.

La carrossa nuvial

A més de les ales que fan volar pel cel de l'amor o vers el cel de la glòria, en multitud de textos, apareix en dues ocasions

la descripció detallada de les carrosses voladores: La carrossa del nuviatge de Flordeneu i Gentil, començament feliç amb final tràgic, i la carrossa de la creu, començament tràgic amb final feliç.

El Cant IV de *Canigó* comença amb la descripció del carro volador del Cant III:

«D'or verge és feta la real carrossa,
d'argent, perles i vori ramejada;
set genis en set anys l'han fabricada
dins un palau de fades d'Orient;
al florejar les pirinaiques cimes
sa roda de set raigs⁷ vola lleugera,
en l'herba i neu sense deixar rodera,
com lo carro del sol⁸ pel firmament.»

Els set genis formen una heptada d'esperits que semblen benèfics, com els del llibre de Tobies, però que poden convertir-se en instruments de càstig, com els set de l'Apocalipsi que aboquen les copes de càstig sobre la terra. La naturalesa dels genis que fabriquen la carrossa és més pròxima a la del Geni de l'Atlàntic (Introducció, *ad finem*) i al geni del mestral que fa gemegar els pins com un salteri (*Canigó*, X, 100) que als follets del folklore. Però atès el context immediat, que és d'encís, aquests genis pertanyen al mateix món fetiller de les fades. Per això la definició que més els escau és la del diccionari de Lacavalleria: «*Geni mal...* genius infaustus, genius infestus, daemon, dimoni.» La carrossa de Flordeneu és doncs un producte del mal.

La descripció tot amagant revela el reresentit: Aquesta carrossa no és solament un mal averany, és un mal en si mateixa. Tot és encís. Prové de l'Orient fabulós. Els ornaments són de meravella, argent, perles i vori, els constructors són set genis d'un gran mal enginy. Un cop al Pirineu, sembla una meravella bona, però el carro del sol que li fa poèticament de paral·lel conté míticament un altra indicació de desastre, el del fill d'Hèlios, Faetont,⁹ que a prec de criatura obté del pare el regal de conduir per un dia «lo carro de foc», i és incapaç de dominar els cavalls immortals: ara enfredoreix, ara «socarrima l'espai», fins que Zeus l'enderroca d'un cop de llamp i el cabussa. N'hi ha per a entroncar amb Joan de la Creu: «*Conturbóse mi alma por las cuadrigas, esto es, por los carros y estruendos de Aminadab*», personatge que per al poeta castellà significava el dimoni. Els *sibitti* de la literatura oriental més antiga havien deixat rastres en l'Antic i el Nou Testament, com hem vist a l'Apocalipsi. També en Mateu i Lluç. En els *Fets dels apòstols* apareixen set exorcistes no vinculats a Jesús que són tots set abatuts per un sol posseït. Qui ho havia de dir!

Tot això pertany al regne de la literatura profunda, no a una fantasmagoria d'exhibició casolana. Verdaguer és hereu de lectures que estariem per qualificar d'omnímodos, que

són en tot cas molt abundants i selectives. Aquesta carrossa no és una carrossa innocent: és una carrossa d'engany, que el poeta ha construït amb els elements de la tradició que ha considerat més ben escaiguts.

En fi, aquesta carrossa pot ser tan bona per a cremar com el Carro del Sol. El piadós rei Josies va treure els cavalls que els reis de Judà havien posat en honor del Sol a l'entrada del temple de Jahvè i va calar foc als Carros del Sol.¹⁰

La carrossa de la creu

El carro de foc com a vehicle diví ascensional prové també de la Bíblia: «Mentre caminaven tot parlant, un carro de foc tirat per cavalls de foc els va separar l'un de l'altre, i Elies va pujar al cel pel mig de la tempesta. Eliseu ho veia i cridava: —Pare meu, pare meu! Carro i auriga d'Israel!». ¹¹ Verdaguer a *Flors del Calvari* en fa la carrossa de la creu:

«Amunt

Trahe me Ct 1,3

Si al cel voleu pujar,
la creu n'és la carrossa,
la fe n'és lo fusell,
l'amor diví la roda.
Té per corsers de foc
desigs que s'enarboren,
i amunt i més amunt
no corren, no, que volen.
Qui els guia és Jesucrist,
qui en ella des del Gòlgota
triomfador del món
pujar volgué a la Glòria.»

L'escala mística apareix en uns quants poemes d'aquesta època, els uns anteriors al poema present, com en els dos poemes «Al cel» i «Dalt del cel» de *Càntics* (1889), de deu graons totes dues, i dos de lleugerament posteriors, «L'escala», de *Flors del Calvari*, sense graons, amb un epígraf però que esmenta l'escala de Jacob, i «La carrossa de foc» del profeta Elies muntada pel serafí d'Assís.¹²

El poema «Amunt» porta la data de 16 setembre 1894, dos dies després de la festa de l'Exaltació de la Creu i, molt líricament, tots els poemes de *Flors del Calvari* són cantats al so de l'arpa nova, que ja no és là romàntica ni l'idil·lica, sinó «l'aspra creu — la dolça creu» de l'himne litúrgic. I si l'epígraf remet a les dolceses del *Càntic dels càntics*, ho fa amb un *trahe me* que, llegit ara, té connotacions de la Passió segons sant Joan: «I jo, quan seré enlairat damunt la terra, atrauré tothom cap a mi. Ho deia per indicar de quina mort havia de morir.»¹³

«L'escala» de *Flors del Calvari* porta per data «Diada de Sant Francesc», que no deu ser la del 4 d'octubre, sinó la del

17 de setembre, festa dels Estigmes. El breviari inclou el comentari de Bonaventura sobre l'ascens de Francesc a la muntanya d'Auvernha on sofrí la impressió de les nafres encès d'ardors seràfics el matí de la festa de l'Exaltació de la Creu. El primer epígraf recorda l'escala de Jacob. El segon, un text de la biografia escrita pel mateix sant Bonaventura. Els versos clau del poema són: «Si vols pujar a la glòria, / la creu d'escala et farà.»

Per a la verticalitat vertiginosa d'aquesta escala que porta al sobrecel, vegeu el «Paradís» de Dante: És l'escala que Jacob havia vist en somnis reposant el cap sobre la pedra de Betel.¹⁴

Convertint l'escala de la creu en carrossa, Verdaguer dóna una resposta condigna a la carrossa de les fades. *Flors del Calvari* no és solament un llibre ecoic de la modernitat baudelairiana. El poeta s'hi replica a si mateix. En aquestes altures de la vida, Verdaguer se sent autosuficient, en vers i en prosa, per les coses que li pertanyen de dret just.

Vist des del final, hi ha coses en els escrits de la primera maduresa que semblen estranyament premonitòries. Són segurament embrions, colgats vés a saber a quina profunditat anímica del geni.

1. *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*. Pròleg (gener 1889).

2. «Grècia i Judea» és un poema dedicat a Paul Mariéton, escrit el 14-III-1889, publicat de seguida a «La Revue Félibréenne» (març-abril) i a «Revista Catalana» (maig). En conec les publicacions per Joan Recasens i un manuscrit per Josep Massot. Vaig trobar-ne l'esborrany a la Biblioteca de Catalunya.

3. Tertul·lià [Cartago s. II-III]: *De prescriptione haereticorum*, 7: *Quid Athenae Hierosolymis?*

4. *Al Cel*: «La Via Làctea».

5. Chateaubriand: *Itinéraire de Paris à Jérusalem*, passant per Atenes i Esparta. El pròleg d'*Atala* encara valia: «Ja fa molt de temps que només lleigeixo Homer i la Bíblia [...] aquests dos grans i eterns models del bell i del ver.» Costa i Llobera: *Visions de Palestina*. Si en aquest llibre no apareix el conflicte, és raonable de creure que menys l'hauria fet aparèixer en el que desitjava escriure sobre Grècia.

6. «A les estrelles». Noteu que els dos primers versos són un trasllat directe de l'Eclesiàstic 1,2.

7. El poeta afegeix raigs a les rodes del carro: La roda que representava el déu Sol de Babilònia en tenia quatre. Ho fa per accentuar la meravella de la carrossa, però així els set raigs màgics quedaran a la fi contraposats als quatre braços de la Creu, i míticament l'Heptada (les fades són Sis més Una) haurà lluitat en va contra el Quaterni, la Creu del Canigó, amb soca, braços i front, que fa d'escala d'or.

8. Al Cant VI la carrossa és una barca nupial i al Cant VII una barca-taüt. Amb la barca hem entrat al món fabulós de la mitologia egípcia, l'existencial i la d'ultratomba.

9. El mite de Faetont apareix també a «La Via Làctea» (*Al Cel*).

10. Segon Llibre dels Reis 23,11.

11. Segon Llibre dels Reis 2,11.12.

12. De *Sant Francesc*, publicat l'octubre de 1895.

13. Evangeli de Joan 12,32-33.

14. «Paradís», XXI, 28-33 i XXII, 68-72. Gènesis 28,10-19: El lloc on descansa l'escala esdevé «casa de Déu i portal del cel».